František Škvrnda:
Idea praktickej filozofie v antickom Grécku na pozadí Sokratovho odkazu

© 2011 František Škvrnda
www.filozofickyblog.wordpress.com

Táto práca sa zameriava na osobnosť Sokrata, aténskeho filozofa, ktorý bol odsúdený na smrť v roku 399 pred Kr. Ešte pred tým, než zahájime akýkoľvek výklad týkajúci sa jeho myšlienok a postojov, treba podotknúť jednu vec: Sokrates nikdy nič nenapísal a preto je prístup k jeho názorom nevyhnutne podmienený intelektuálnou výbavou autorov, ktorí o ňom písali. Musíme sa preto uspokojiť s tým, že reálneho filozofa Sokrata, jeho názory a postoje nikdy nebudeme môcť označiť ako „historické“? Odpoveď nie je jednoznačná – ktokoľvek, kto to chce popierať a nástojiť na uchopiteľnosti Sokrata, sa musí vysporiadať s reálnym stavom vecí, opierajúcim sa o fakt, že sa nám o Sokratovi zachovali protirečivé informácie.[1] Z tohto dôvodu musíme Sokrata vylúčiť do oblasti „mýtov“ a „legiend“, pretože 25. storočí, ktoré nás od neho delia, nedovoľuje prikloniť sa skôr k jednej interpretácii ako k druhej. Spoločne s Guthriem si však môžeme povedať, že napriek tomu sme si istí prinajmenšom tým, „čo Sokrates znamenal pre mnoho ľudí.“(GUTHRIE, 1977, 8) Na druhej strane nemôžeme vylúčiť ani možnosť, že Sokrata niektorí autori, ktorí o ňom písali, nevykreslili naozaj takého, akým v skutočnosti bol. Spory o povahu Sokratovej filozofie nesú so sebou tento paradox asi tak, ako nosil so sebou Prometeus kus kaukazskej skaly v podobe prsteňa. Rovnako ako Prometeus niesol svoj prsteň z božej nevyhnutnosti, Sokrates nesie svoj osud z nevyhnutnosti – dejinnej. Ani táto práca si preto – uvedomujúc si úskalia spojené s úsilím rekonštruovať autentickú Sokratovu filozofiu – nenárokuje platnosť historickú, ale skôr symbolickú, manifestujúcu jeden z možných ideálov filozofického života (nie filozofovania), ktorý stojí na „úsvite“ našej západnej kultúry a ktorý stále nestratil na svojej aktuálnosti. Napriek tomu sa budeme snažiť interpretovať Sokratovu filozofiu najtriezvejšie, ako to len bude možné.[2]

---

[1] Jedná sa predovšetkým o protiklad medzi správami platónsko—xenofóntovského obrazu a aristofanovsko-aristoxenovského obrazu. Prvý z vyššie uvedených obrazov nám sprostredkováva Sokrata ako božského, spravodlivého a múdreho muža, pričom druhý ponúka obraz Sokrata ako vášnivo prudkého, nespravodlivého sofistu.

Z tých málo faktov, ktoré sa nám o Sokratovi zachovali, je jeho smrť spôsobená odsúdením, najlepšie zdokumentovaným.[3] Vzhľadom na túto skutočnosť formulujeme nasledujúcu hypotézu: Sokratova smrť bola výsledkom nespravodlivého ohodnotenia jeho životného postoja, jeho umenia žitia (*techne tou biou*) a nie nejakým vecným previnením sa voči zákonom. Okrem Platóna a Xenofónta, ktorí explicitne uvádzajú Sokratovu nevôľu utiecť z väzenia,[4] svedčí v prospech tejto hypotézy aj Sokratova povesť známeho človeka. Jeho okruh poslucháčov pozostával z viacerých vplyvných aristokratov a cudzincov, ktorým by zaiste nerobilo problémy umožniť Sokratovi utiecť z väzenia.[5] Sokrates si napriek tomu dobrovoľne zvolil radšej zomrieť.

Xenofón spomína, že nikoho smrť nebola krajšia, než tá Sokratova.(*Xen*. Mem. IV. 8,2,2) Platón v dialógu *Kritón* zasa píše, že za najcennejšie nemá byť považované žiť, ale dobre žiť.(*Pl*. Crito 48b) Sokrates neľutuje, že stráca život a neobáva sa, že prichádza smrť – svoj život prežil najlepšie aj najpríjemnejšie, pretože „ najlepšie žijú tí, ktorí sa snažia stať sa čo najlepšími a najpríjemnejšie tí, ktorí sú si najviac vedomí, aké pokroky robia v zdokonaľovaní sa."(*Xen.* Mem. IV. 8,6, 5 – 7) Zdokonaľovanie sa malo u Sokrata výlučne praktické konotácie – pre Sokrata neznamenalo zdokonaľovanie sa kvantitatívne hromadenie teoretických poznatkov (ako je to v prípade súčasného intelektuálneho života), ale znamenalo kontrolu nad sebou samým, nad svojimi vášňami a žiadostivosťami.

V doktríne sebazdokonaľovania môžeme pozorovať viaceré fázy: iniciačná fáza spočíva v *stanovení si cieľa*, ktorý chceme zdokonaľovaním dosiahnuť. V Sokratovom prípade sa jednalo o dosiahnutie najlepšieho možného a najpríjemnejšieho žitia, aké je pre človeka možné. V tomto ohľade sa Sokrates pridržiaval kultúry svojej doby – jeho maxima „potrebovať čo najmenej vecí"(*D.L.* II. 23) pramenila v náboženskej idey dokonalosti, v ktorej sa predpokladá, že Boh ako

[2] A vyhýbať sa takým interpretáciam, ktoré Sokrata označovali kvôli jeho *daimoniu* za blázna či podvodníka.(ZELLER, 1877,83-84) Podobne neadekvátne argumentuje aj Tomin, ktorý dokonca zachádza až tak priďaleko, že necháva Sokrata v hodine svojej smrti prijať Platónovo učenie o ideách. (SUVÁK, 2006, 306)

[3] Z Diogena Laertského sa dozvedáme, že originál znenia obžaloby sa zachoval v Demetrinom chráme v Aténach až do Favorinovej doby, t.j. do 2. storočia po Kristovi.(*D.L.* Vit. 2,40,1 – 7)

[4] Platón venuje zdôvodneniu tohto Sokratovho postoja svoj dialóg *Kritón,* Xenofón o tom píše vo svojich *Spomienkach*. (*Xen*. Ap. 54)

[5] Hansen v tejto súvislosti spomína tiež 3 mená demokratických lídrov, ktoré nachádzame vykreslené v pozitívnom vzťahu k Sokratovi rovnako u Platóna ako u Xenofóna. Jedná sa o tieto osoby: Chairefón, Kallias a Lachés.(HANSEN, 1995, 27) Sokratov blízky vzťah k Chairefónovi spomína aj Aristofanés. (*Nub*. 104, 144,) K nim môžeme doplniť ďalšie mená prominentných aristokratov, ktorí sú spomínaní ako Sokratovi priatelia – predovšetkým to sú Kritón (*Pl*. Ap. 33e, 37b; Phaedo 59b; *Xen*. Mem. I.2,48,1 – 2; *D.L*. Vit. II.20,11) a Alkibiadés (*Pl.* Alc.; Symp. 222c; *Xen*. Mem. I.2,24,1 – 2).

najdokonalejšia bytosť nepotrebuje nič k svojej celistvosti a je sám v sebe zavŕšený.[6] Nakoľko však ľudia majú ďaleko od bohov, môžu sa k nim len približovať a to takým spôsobom, že sa budú neustále zdokonaľovať v tom, aby potrebovali čo najmenej vecí k svojej spokojnosti. Podobne si aj Sokrates bol vedomý svojej intelektuálnej „nedokonalosti“ čo sa týkalo teoretických náuk o prírode a povahe reality. Čo sa však týkalo praktického spôsobu života, Sokrates bol rozhodný a vedomý človek.[7] Najvýstižnejšiu – ale aj najextrémnejšiu – exemplifikáciu takéhoto postoja nachádzame v osobe kynika Diogena: keď vraj raz Diogenés videl chlapca, ako pije vodu len rukami, vytiahol zo svojej tanistri pohár a zahodil ho so slovami „dieťa ma premohlo v samostatnosti.“(*D.L.* Vit. VI.37) Proces, prostredníctvom ktorého sebestačnosť dosahujeme, sa nazýva *askésis*. Praktické cvičenia spočívajú v prekonávaní seba sebou samým: v otužovaní, v odolávaní rozličným druhom žiadostivosti, v schopnosti nepodliehať bolesti ale aj v schopnosti nepodľahnúť tlaku mienky ostatných. Treba mať na pamäti skutočnosť, že v takomto praktickom postoji nachádza svoje miesto aj zmyslová rozkoš, ale len pokiaľ je naozaj nevyhnutná, alebo pokiaľ sme dostatočne silní, aby si nás nepodrobila a nespôsobila nešťastie.[8] Stanovenie si cieľa, na obraz ktorého sa chceme pretvárať a *askésis*, ktorá nás k tomu vedie, sú najfundamentálnejšími elementmi praktickej filozofie, nie sú však jedinými. Mohli by sme dokonca predpokladať, že sebazdokonaľovanie a sebapretváranie tvoria len základ praktickej filozofie, ktorej pravým cieľom je určitý typ sociálnej činnosti.

Tak, ako pri sebazdokonaľovaní rozlišujeme dve fázy (stanovenie si cieľa a *askésis*), aj zdokonaľovanie druhých môže a musí obsahovať dve zložky: *elenchos* a *parhesiu*. Sokratovo stanovisko, korešpondujúce s týmto rozdelením, najvýstižnejšie demonštruje opäť Xenofón, keď píše: „Mnohí, opierajúc sa o písomné

[6] Tento postoj inklinuje k monoteizmu. Prvým známym zástancom monoteizmu v antickom Grécku bol Xenofanés. Xenofóntova zmienka o Sokratovi, ktorý vraj hovorieval, že „božstvo je také veľké a také mocné, že všetko vidí a všetko počuje, je všadeprítomné a o všetko sa stará“(*Xen*. Mem. I. 5,18-19) sa nápadne podobá na Xenofanove názory, ktorý vraj hlásal že „boh celý vidí, počuje a myslí“(*D.L*. Vit. IX. 19)

[7] O čom svedčí Sokratove správanie sa na jeho súde. Platón aj Xenofón zhodne referujú o Sokratovom pevnom presvedčení, že sa v celom svojom živote nedopustil ničoho nespravodlivého. (*Pl*. Ap. 32d ; *Xen*. Ap. 26-27) Ak by sme požiadavku intelektuálnej skromnosti Sokrata, ktorú spomína Platón v podobe „viem, že nič neviem“, aplikovali aj na praktickú oblasť Sokratových názorov, ako by sme potom mohli vysvetliť Sokratovu neotrasiteľnosť?

[8] Xenofón výstižne spomína Sokratov názor na pôžitky: „Človek oddaný pôžitkom nepozná, čo je to hlad, smäd, túžba po rozkošiach lásky, nedostatok odpočinku, a predsa jedine vtedy nám dobre padne jedlo, nápoj, radosti lásky, odpočinok alebo spánok, keď trpezlivo vyčkávame, až sa vystupňuje naša túžba po týchto veciach na najvyššiu mieru.“(*Xen*. Mem. IV. 5,) Z tohto pohľadu si Sokrata vieme predstaviť ako „motivátora“ Aristippovho hedonizmu a zároveň aj Antisthenovho asketizmu.

a ústne zachované správy o Sokratovi, sú toho názoru, že Sokrates mal síce vynikajúcu schopnosť ukazovať ľuďom cestu k cnosti, avšak nevedel ich k nej viesť. Takíto ľudia mali by však venovať pozornosť nielen tým rozhovorom, v ktorých ľudí usvedčoval z nevedomosti a ukazoval pravú cestu tým, čo si namýšľali, že všetko vedia, ale by mali vziať do úvahy aj tie rozhovory, ktoré mával deň čo deň so svojimi priateľmi..."(*Xen*. Mem. I. 4,1) Elenchos je v podstate metóda vyvracania niečieho názoru na základe falzifikovania presvedčenia. Využíva metódu analógie – ak niekto tvrdí tvrdenie „*A*" vzhľadom na situáciu „*a*", Sokrates poukáže na analogickú situáciu „*b*" z ktorej vyplýva záver, že by sme sa mali v nej zachovať tak, ako nás nabáda tvrdenie „*B*". Na základe podobnosti situácií potom Sokrates svojmu partnerovi dokázal, že tvrdenie „*A*", ktoré zastáva v určitej situácii „*a*", si protirečí s tvrdením „*B*", ktoré sa týka situácie „*b*", analogickej situácii „*a*". Úloha *elenchu* nemá za cieľ len vyvrátiť stanovisko spolubesedníka: má aj svoj pozitívny rozmer. Funguje ako výzva na zmenu života, ktorej nevyhnutným predpokladom je uvedomenie si vlastnej nevedomosti. *Elenchos* prebieha na individuálnej úrovni ako reč dvoch aktérov, v ktorej sa striedajú krátke otázky s krátkymi odpoveďami. Na rozdiel od toho *parhesia* predstavuje iný typ reči. Pri parhesiastickom prejave hovoriaci jasne dáva najavo svoje názory a nejde mu len o vyvrátenie mienky druhého. O parhesii môžeme hovoriť ako o zavŕšení praktickej filozofie, alebo ako o najdôležitejšej činnosti *techné tú biú.* Zatiaľ čo pri elenktickej rozprave nie je až také dôležité pre pýtajúceho sa byť v súlade so svojimi rečami[9] (nakoľko Sokrates pri elenktických rozhovoroch neformuluje svoje názory, ale prostredníctvom odpovedí svojho partnera len spája a poukazuje na dôsledky jednotlivých tvrdení, ktoré jeho partner vyslovil) pri parhesiastickom prejave – ak má byť naozaj parhesiastický – je najdôležitejší práve súlad medzi životom a rečou. *Parhésiazesthai* znamená „povedať všetko", nič netajiť. M. Foucault rozlišuje viacero zložiek, vzhľadom na ktoré môžeme danú reč, či prejav považovať za parhesiastický: priamočiarosť, pravdivosť, nebezpečenstvo (SUVÁK,2006, 317). Ukážkovým zdrojom parhesie je opäť Sokrates: jeho reč na súde obsahuje všetky prvky – Sokrates je k svojim žalobcom priamočiary a označuje sa za „ovada", ktorý musí pobádať veľkého „koňa" menom Atény a ktorý filozofovať neprestane, aj keby ho – pod podmienkou, že by prestal – neodsúdili. Zároveň Sokratovi nejde o nič iné než o pravdu a pre ňu podstupuje

[9] Sofistický rys elenktických rozhovorov si povšimol aj Xenofón, ktorý poukázal na skutočnosť, že práve Alkibiadés a Kritias vyhľadali Sókrata pre to, aby sa od neho získali najväčšiu možnú obratnosť v reči a nie preto, aby napodobovali jeho spôsob života.(*Xen*. Mem. I. 2,15)

najväčšie nebezpečenstvo, nebezpečenstvo smrti. Sokratova *parhesia* sa neobmedzuje len na jeho súd: Platón zhodne s Xenofóntom píše, že Sokrates sa väčšinou zdržoval na verejných priestranstvách, kde mohol prísť do kontaktu s najväčším množstvom ľudí. (*Pl*. Ap. 17c; *Xen*. Mem. I. 1,10) Xenofón okrem toho poznamenáva, že Sokrates „obyčajne rozprával sám“, t.j. rečnil.[10] Obsah jeho rečí vykazoval typické znaky parhesie: Sokrates kritizuje demokratickú voľbu lósom (*Xen*. Mem. I. 2,9), Sokrates vyčíta ľuďom, že sa viac starajú o bohatstvo ako o dušu, kritizuje politikov, remeselníkov a básnikov(*Pl*. Ap. 22a – d, 30a), Sokrates verejne kritizuje vládu tridsiatich tyranov(Xen. Mem. I.2,32), dokonca jej hlavného predstaviteľa, Kritia, nazýva „sviňou“(*Xen*. Mem. I.2,30), atď.

Vráťme sa teraz k vyššie uvedenej hypotéze, spočívajúcej v tvrdení, že Sokratova smrť bola spôsobená nespravodlivým ohodnotením jeho životného postoja. Uviedli sme aj hrubo načrtnutú koncepciu praktickej filozofie, ktorá mala tento postoj manifestovať. Na prvý pohľad však vyvstáva znepokojujúca otázka: prečo Sokrates potreboval rečniť na verejnosti a byť v širšom povedomí? Prečo nemohol – na spôsob Platóna, Aristotela alebo Epikura – viesť svoj život v ústraní, s hŕstkou oddaných priateľov? Odpoveď nachádzame v rozdielnom spôsobe Sokratovho filozofovania – Sokrates sa na rozdiel od Platóna, Aristotela a Epikura nevenoval intelektuálnemu a abstraktnému teoretizovaniu o podstate kozmu a bohov. Sokrates predstavoval skôr exemplárny príklad „aténskeho občana klasického obdobia, ktorý bol bytostne naviazaný a identifikovaný so svojou polis, s jej inštitúciami a sociálno-politickými výdobytkami“ (BURAJ, 2010, 143), čo sa o vyššie spomenutých mysliteľoch nedá povedať.[11] Opodstatnenosť tejto hypotézy vychádza predovšetkým z presvedčenia, že Sokratovi muselo vyhovovať politické ovzdušie aténskej demokracie (ktorá bola počas Sokratovho života prerušená len dvoma krátkymi periódami v rokoch 410-411 pred. Kr. a 404-403 pred. Kr.), ktoré sa sformovalo v Sokratovej dobe do jedinečnej a výnimočnej podoby a ktoré samotní Aténčania považovali za neporovnateľné so žiadnym iným mestským štátom v celej *Hellade.* (BURAJ, 2010, 14) Výnimočnú podobu Aténam zaiste dodávala aj

[10] Toto je jeden zo zásadných bodov, v ktorých sa Xenofón odlišuje od Platóna – u Platóna nenájdeme zmienku o tom, že by Sokratés viedol prednesy pred Aténskym ľudom. Ako však vzápätí uvidíme, aj u Platóna sú implicitne obsiahnuté prvky Sokratovej parhesie.

[11] Epikuros bol ateista, Aristoteles odmietal všetky pred ním vytvorené filozofické koncepcie a vytvoril vlastný spôsob „kontemplatívneho života“, ktorý nemal v Grécku obdoby. Platóna – vzhľadom na jeho utopické konštrukcie predstavené v jeho dielach *Politea* a *Zákony* – by sme mohli označiť za akéhokoľvek iného človeka, len nie za „exemplárny príklad občana klasického obdobia, stotožneného a bytostne naviazaného na inštitúcie polis“.

sloboda slova (*parhesia*), ktorá tvorila výrazný prvok Sokratovho životného postoja, ktorou sa Sokrates preslávil a kvôli ktorej pravdepodobne aj zomrel.[12] Toľko teda k charakterizácii Sokrata ako exemplárneho príkladu aténskeho občana. Ako občan klasického obdobia sa Sokrates vyznačoval tiež istými znakmi – na viacerých miestach u Xenofónta a Platóna môžeme badať Sokratovu primknutosť k tradičným ideálom gréckeho človeka, akými boli napr. homérske postavy Odyseus, Palamedes, Achilles (*Pl*. Ap. 27b-d; *Xen*. Ap. 26, Mem. I. 2,57 – 58, Mem. I. 3,7, Mem. IV. 6,15). Najdôležitejšou charakteristikou, ktorá nám umožňuje chápať Sokrata ako exemplárneho občana klasického obdobia, je jeho zbožnosť. Už sme spomínali Sokratovu snahu žiť na obraz boží – Sokrates sa usiloval potrebovať čo najmenej vecí. Nie je to však jediný rys, ktorý Sokrata charakterizuje ako zbožného. Sokrates sa taktiež riadil veštbami Pýtie a počúval svoj vnútorný hlas, daimonion. Sokratova morálna teleológia[13], neúnavné úsilie napĺňať imperatív „poznaj sám seba“ a zbožnosť, konkretizovaná na fenoméne *daimonia*[14], svedčia o hlbokej ukotvenosti Sokratovho vedomia v kultúrnom duchu doby klasického Grécka. Musíme mať preto na pamäti, že Sokrates považoval za svoju povinnosť morálne zdokonaľovať svojich spoluobčanov a práve preto pôsobil verejne a mal na starosti blaho celej obce. A toto zdokonaľovanie Sokrates realizoval svojou *askésis* (ktorej výsledkom bola spokojnosť, nepodmienená externými faktormi[15]), ktorá presviedčala jeho spoluobčanov o tom, že blaženosť nespočíva v peniazoch ani v iných svetských hodnotách, svojím elenchom, ktorým odstraňoval predsudky a domnelé vedenie tých, ktorí mali nesprávne názory a svojou parhesiou, ktorou dával najavo, akú povahu, funkcie a právomoci by mali mať riadiace orgány *polis.*

Koncept Sokratovej praktickej filozofie (ktorú by sme mohli nazvať aj umením dobrého žitia) mal tri oblasti: 1.vzťah k sebe samému (*askésis*) 2. vzťah ku konkrétnemu jednotlivcovi (*elenchos*) 3. vzťah k celku občanov (*parhesia*). To, čo

[12] Potvrdzujú to aj slová rečníka Hypereidésa, ktorý v *Reči proti Autokleovi* Aténčanom pripomína, že ich predkovia potrestali Sokrata za slová.(KALAŠ,2008,13) Platón tiež píše, že keď Sokrates uvažoval pri svojej obhajobnej reči o tom, že ak by mal zmeniť svoj spôsob verejného pôsobenia v polis, kedy prehováral a kritizoval ľudí nestarajúcich sa o svoje duše, tak by radšej stokrát zomrel, ako sa zmenil. (*Pl*. Ap. 30b-c)

[13] Týmto foucaultovským termínom označujem Sokratov ideál dokonalého života, ktorý si stanovil a ktorý spočíval v dosahovaní najvyššej možnej autarkie.

[14] Pridŕžajúc sa Plutarchovho výkladu o daimoniu by sme mohli Sokrata chápať ako vzorového predstaviteľa obidvoch spôsobov zbožného správania – prvý spôsob spočíva v tom, že tých najlepších smrteľníkov bohovia sprevádzajú priamo, tých druhých prostredníctvom veštieb.(HERSCHBELL,1988 376)

[15] Sokratova blaženosť postavená na jeho zdatnosti je aj predmetom zosmiešnenia v Aristofanovej komédii: „...a zato, že vždy chodievaš bosý a sviatočnú tvár pred nami strúhaš.“ (Nub. 361-363)

robí tieto tri oblasti praktickou filozofiou ako celkom, je *askésis* – bez nej nemožno nahliadať konkrétneho jednotlivca, uskutočňujúceho *elenchos* (ale aj *parhesiu*) ako filozofa. Vidíme, ako blízko mala Sokratova filozofia k sofistike. Vzhľadom na tieto dve oblasti (*elenchos* a *parhesia*) by sme dokonca mohli a aj mali chápať Sokrata ako sofistu, ale ako toho „dobrého sofistu“.[16]

Sokratove učenie – ktoré by sme s trochou voľnosti mohli označiť za filozofiu zdravého rozumu[17] – vyvolalo vo vtedajšej intelektuálnej klíme antického Grécka veľký ohlas. Po Sokratovej smrti vznikol dokonca literárny žáner *sokratikoi logoi*, do ktorého patrí aj platónsky korpus dialógov. Vzhľadom na teoretický charakter Akadémie by sme mali byť opatrní v stotožňovaní Platónových myšlienok s tými Sokratovými. Pravdepodobnejším sa zdá byť tvrdenie, že Sokratov odkaz antiintelektualistického spôsobu filozofovania napĺňal skôr Antisthenés (SUVÁK, 2010, 247).[18] Antiintelektualizmus v tom zmysle slova, že Sokrates sa nesnažil hľadať zdôvodnený výklad akýchsi prvotných príčin a že odmietal skúmania tzv. „fyzikov“ a ani sa nesnažil všetko zdôvodňovať rozumom, či vedením.[19] K Sokratovi sa hlásili viaceré helenistické školy – kynici, stoici, skeptický akademici. Predovšetkým v kynickom spôsobe života a výučby badať sokratovské motívy. Mohli by sme dokonca tvrdiť, že kynickí a stoickí filozofi kanonizovali Sokratovu filozofiu životného postoja. Nasvedčujú tomu nielen spoločné pojmy *autarkia*, *ataraxia* a *parhesia*, ktoré sa vyskytujú v rovnakých významoch u Sokrata, Antisthena, Diogena a u stoikov (až po Seneku a Marka Aurelia), ale aj metódy, ktorými

[16] Pri definícii sofistiky, pridržiavajúcej sa Aristotelovho výmeru: „Vyučovacia metóda tých, ktorí si z eristických argumentov zadovažovali peňažný zisk, bola niečo podobné, ako Gorgiova metóda; jedni totiž kázali učiť sa naspamäť rečiam, druhí tým, pri ktorých sa otázky striedajú s odpoveďmi.“(*Arist*. Soph. El. 183b) K tomu treba podotknúť, že pre poslucháča je v mnohých prípadoch nemožné rozoznať parhesiastický prejav od rétorického, sofistického prejavu, ktorý bol naspamäť naučený. Adjektívum „dobrý“ by sa potom vzťahovalo na dve skutočnosti – že Sokratés nebral za vyučovanie peniaze a že mu išlo o pozitívne pretvorenie charakteru jeho poslucháča, žiaka, či obdivovateľa.
[17] Nie v zmysle moderných koncepcií, ale skôr v zmysle príbuznosti s „ľudovými múdrosťami“, ktoré Sokratove zásady nápadne pripomínajú (napr. spôsob jeho umierneného hedonizmu (*Xen*. Mem. IV. 5,9), ktorého význam by sa dal charakterizovať príslovým „hlad je najlepším kuchárom“)
[18] Aj keď treba pripomenúť, že vzhľadom na absenciu Antisthenovho korpusu prác je takéto tvrdenie veľmi slabo verifikovateľné.
[19] Najvýstižnejšie Sokratov antiintelektualizmus formuluje Xenofón: „ Tých ľudí, ktorí popierajú možnosť zasahovania bohov do ľudského diania a ktorí všetko robia závislým na ľudskom rozume, Sokrates nazýval bláznami.“(*Xen*. Mem. I. 1,9) „Napríklad z geometrie – vravel – treba mať vedomosti potiaľ, aby sme v prípade potreby boli schopní prevziať alebo odovzdať druhému správne vymeraný kus poľa, prípadne ho vedeli rozdeliť alebo dosvedčiť správnosť merania...No pritom zavrhoval učenie ťažko pochopiteľných obrazcov z geometrie. Vravel, že nevidí v tom nijaký osoh.“(*Xen*. Mem. IV. 7, 2-3)Alebo: „Pri výklade sa nezaoberal ako väčšina ostatných filozofov podstatou sveta a neskúmal, ako vznikol vesmír...“(*Xen*. Mem. I. 1,11)

vyučovali praktickej zdatnosti svojich žiakov.[20] Taktiež rovnaké názory na cieľ ľudského života svedčia o kontinuite Sokratovho odkazu, ktorý tieto helenistické školy napĺňali.[21]

V období úpadku Rímskej ríše a nástupe temnej doby kresťanstva sa spolu so znalosťou gréckeho jazyka vytráca aj znalosť o väčšine gréckych myšlienok, medzi iným aj tá o Sokratovom spôsobe života. Svet bude musieť čakať niekoľko storočí, kým sa začnú Sokratovou filozofiou systematickejšie zaoberať myslitelia 18. a 19. storočia, akými boli napr. F. Schleiermacher, E. Zeller, G. Grote, a iní.

Aktuálnosť Sokratovho odkazu (namiesto záveru)

Marxov slávny postreh, že *filozofi doteraz svet len vysvetľovali, je však treba ho zmeniť,* je potrebné historicky a snáď aj významovo spresniť. Predovšetkým si treba uvedomiť, čo znamená „zmeniť svet". Ak budeme pod „svetom" rozumieť ľudskú spoločnosť, tak zmena bude súvisieť s formovaním charakteru každého jednotlivca v nej, pretože ak sa násilím vtláčajú hodnoty do povedomia ľudí, tak moc, ktorá túto násilnú zmenu praktizuje, je odsúdená skôr či neskôr na zánik. Dnes môžeme vidieť subtílnu ideologickú mašinériu veľmi presne, aj keď by sa malo upozorniť na fakt, že k nám prichádza nepozorovane, takpovediac „zadnými vrátkami". Inštitúcie mediálnych korporácií, propagujúce masívnu komercializáciu na sociálnej mikroúrovni prostredníctvom vedecko-technických výdobytkov, vytvárajú mýtus blahobytu, spočívajúci v kontinuálnej spotrebe čo najväčšieho množstva objektov konzumu. Že tento postup nevedie k vytúženej premene sveta/spoločnosti na harmonickú spoločnosť a že je len inou formou tyranie, je zrejmé z dvoch faktorov: stále narastajúceho prerozdeľovania bohatstva, kedy približne 20% celosvetovej ľudskej populácie vlastní viac ako 80% celosvetového bohatstva a zo stále sa zhoršujúceho environmentálneho prostredia, prejavujúceho sa predovšetkým ubúdaním poľnohospodársky využiteľnej pôdy, znehodnocovaním a ubúdaním rezerv pitnej vody a z genocíd rastlinných a živočíšnych druhov.

[20] Ilustráciu takejto výučby nájdeme v Diogenovi Laertskom – ten píše, že keď sa stal Zenón z Kitia Kratetovým žiakom, musel sa učiť kýnickej bezostyšnosti nasledujúcim spôsobom: Kratés mu vraj dal niesť cez námestie Kerameikos hrnček šošovice (jedla, považovaného za pokrm otrokov a chudobných) a keď zbadal, že sa Zenón snaží všemožne hrnček skryť, Kratés mu ho rozbil. Keď nato Zenón od hanby utiekol, Kratés mu povedal: „Prečo utekáš, môj malý Feničan? Nestalo sa ti nič zlé."(*D.L.* Vit. VII. 3)

[21] Rovnakú morálnu teleológiu ako u Sókrata nachádzame aj u Diogena zo Sinope: „vravel, že výsadou bohov je nič nepotrebovať a výsadou tých, ktorí sa im podobajú, potrebovať len veľmi málo."(*D.L.* Vit. VI. 105)

Výstižne a hutne reflektuje aktuálny stav ľudstva vo svete J. Diamond: „*Naše moc ohrožuje naši vlastní existenci. Nevíme, jestli najednou nevyletíme do povětří ješte dřív, než se pomaličku zaživa uškvaříme v kotli, pod nímž si zatápíme globálním oteplením, znečisťováním a ničením životního prostředí, stále se zvyšujícím počtem hladových krků a stále menším množstvím potravin, jimiž bychom je nasytili, a vyhlazováním dalších a dalších druhů, které tvoří součást našich přírodních zdrojů*."(DIAMOND,2004,301)

Sympatizovať dnes s genocídou židov alebo iných etník je trestné, avšak podieľať sa na genocíde zvieracích a rastlinných druhov (na ktorej sa nepriamo podieľame my všetci) je najbežnejšou črtou „vyspelých západných krajín", pričom je však zrejmé, že zvieratá a rastliny sa vedia zaobísť bez ľudí, no ľudia bez rastlín a zvierat nie.

Na úsvite 21. storočia môžeme konštatovať zásadnú vec: rozvoj „teoretického" myslenia, charakteristického matematizáciou a skúmaním prírody, neviedol k nastoleniu harmonickej spoločnosti, ani k pokroku. Práve naopak – kedysi, v dobách „zaostalých" mohol byť ľudský rod vyhubený jedine prírodnou (t.j. na ľudskom konaní nezávislou) katastrofou, avšak dnes je pre ľudstvo vážnou hrozbou, že sa zlikviduje vlastnými prostriedkami, ktoré boli vyvinuté k jeho blahobytu. A sú to práve tieto vedy, matematika a fyzika, ktoré boli dejiskom mnohých filozofických koncepcií už od dôb Pytagora a ktoré najviac zmenili svet do dnešnej podoby. A práve proti zaoberaniu sa týmito vednými disciplínami vystúpil v 5. storočí pred Kr. filozof Sokrates, ktorý podnietil vznik viacerých antiintelektualistických škôl, varujúc ľudí pred skúmaním prírodných javov. Adjektívum „vedecký" malo u Sokrata dokonca pejoratívny význam, rovnajúci sa významu iného adjektíva – „šialený". Aká iracionalita sa schováva v skutočnosti za našou „racionalitou"! Žeby bol predsa ten starý Sokrates božský prorok, vidiaci pravú podstatu vecí a tušil, že rozvoj teoretického myslenia prinesie so sebou vážnu hrozbu sebadeštrukcie ľudského rodu?

Marxova požiadavka, aby sa svet zásadne zmenil, nestratila na svojej aktualite a akútnosti. Ak však Marx tvrdil, že *filozofi svet doteraz len vysvetľovali*, musíme mu odoprieť pravdivosť tohto tvrdenia. Mal pravdepodobne na mysli kabinetných filozofov, ktorých aktivita zmeny sveta sa končí zabuchnutím dverí svojej kancelárie, resp. dopísaním rôznych zložitých traktátov, ktorým väčšina spoločnosti kvôli náročnému a prehnane abstraktnému slovníku aj tak nikdy neporozumie. Nie je

ale pravdou, že by sme na celom priereze dejín myslenia nenašli predstaviteľov filozofie ako životného postoja, ktorých úlohou bolo predovšetkým meniť svoje sociálne prostredie pomocou efektívnych techník a nie venovať sa logickým, epistemologickým, či metafyzickým špekuláciam, ktoré v mnohých prípadoch nemajú konečné riešenie. Videli sme, že na pôde antickej filozofie takéto smery boli. A takpovediac „na vlastnej koži" zažívame, aké následky so sebou nesie a prinesie ignorovanie životného postoja, ktorý manifestovali. Heideggerov postreh, že západná filozofia žije v zabudnutosti na bytie, by sme preto mohli parafrázovať na tvrdenie, že „západná kultúra žije v zabudnutosti na Sokratov odkaz"...

Použitá literatúra:

ARISTOFANÉS (1996): *Oblaky.* Prel. Prel. J. Šprincl. Praha, Rezek.

BURAJ, I. a kolektív (2010): *Antická demokracia a sloboda a súčasnosť.* Bratislava, Univerzita Komenského.

DIAMOND, J. (2004): *Třetí šimpanz*. Praha, Paseka.

DIOGENÉS LAERTIOS (2007): *Životopisy slávnych filozofov*. Prel. M. Okál. Bratislava, V.s.s.p.

GUTHRIE, W. K. C. (1971): *Socrates*. Cambridge, Cambridge University Press.

HANSEN, M.H. (2005): *The Trial of Socrates – from the Athenian point of view.* Copenhagen, Munskgaard.

HERSCHBELL, J. P. (1988): *Plutarch's portrait of Socrates*, in: Illinois Classical Studies XIII.(2). Urbana Champaign, University of Illinois.

KALAŠ, A. (2008): *Vzorný občan alebo rozvracač Aténskej demokracie?,* in: Filozofia roč. 63, č.1. Bratislava, SAV.

PLATÓN (2002): *Obrana Sókrata. Kritón. Faidón. Theaitétos.* In: *Platónovy spisy.* Svazek I. Prel. F. Novotný. Praha, OIKOYMENH.

PLATÓN (2002): *Symposion.* In: *Platónovy spisy.* Svazek II. Prel. F. Novotný. Praha, OIKOYMENH.

PLATÓN (2002): *Theagés. Charmidés. Prótagoras. Gorgias. Menón.* In: *Platónovy spisy*. Svazek III. Prel. F. Novotný. Praha, OIKOYMENH.

SUVÁK, V. (ed.) (2006): *Sokratika I*. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

XENOFÓN (2006): *Hostina / Sokratova obhajoba.* Prel. A. Kalaš. Bratislava, Kalligram.

XENOFÓN/PLATÓN (1970): *Spomienky na Sokrata / Sokratova Obrana*. Prel. E. Šimovičová & J. Špaňár. Bratislava, Tatran.

ZELLER, E. (1877): *Socrates and the socratic schools*. London, Longmans, Green, and Co.